

КОНЦЕПЦИИТЕ НА КАРЛ МАРКС ЗА ТРУДА – НЕПРЕХОДНОСТ И АКТУАЛНОСТ

Елка Сярова*

Увод

В цялостната теория на Карл Маркс концепциите за труда заемат едно от централните места. За тяхното значение свидетелства виждането му, че "ключът към човешката история трябва да се търси в изменението на труда, тъй като животът на човека е породен от труда" (Маркс, Енгелс, Ленин, 1988, с. 5). В настоящата статия ще бъде направен опит да бъдат изведени основните акценти на тези концепции за труда, които са доказали своята актуалност и не са загубили значение и в съвременността, както и да бъдат посочени пропуските, които отдалечеността на времето е оставила в тях.

Теоретичните приноси на Карл Маркс към развитието на учението за труда, разгледани в неговите произведения, са много, като част от тях се отнасят в обобщено изражение до:

- Извеждане на общите черти на труда, които не зависят от обществената форма на производството;
- Обрисуване на характера и формите на труда при различните обществено-икономически формации;
- Даване на дефиниция на понятията труд, трудов процес, прости моменти на труда и др.;
- Формулиране на закони на труда;
- Разглеждане на разделението на труда, от една страна, като начин за развитие на труда, от друга страна – като система за производствена дейност и освен това като закон, отразяващ развитието на труда в зависимост от прилагането на машини, използването на научните постижения, концентрацията на работна сила и средствата за производство;
- Изследване на заместването на работната сила със система от машини;
- Разглеждане на изменението на ролята на човека в производството и др. (Маркс, Енгелс, Ленин, 1988, с. 5)

* Елка Сярова, асистент, катедра "Политическа икономия", УНСС email: e_pirimova@yahoo.com

Понятието "труд" за Карл Маркс и в съвременността

Въпросите за труда, трудовата заетост, безработицата са ключови за нашето време, но техните характеристики са плод на многовековно развитие. Трудът е многопластова категория, чийто най-общ смисъл и форми на проявление не остават едни и същи с течение на времето. Той постепенно променя своята същност, съдържание и функции, но неизменно се свързва с особеностите на наложилия се тип на икономиката, както и с напредъка и развитието на човечеството, като стои в основата на неговия прогрес. Самият К. Маркс твърди, че "историята не е нищо друго освен последователна смяна на поколения, всяко от които използва материалите, капиталите, производителните сили, завещани му от всички предшествващи поколения..." (Маркс, Енгелс, 1977, с. 20). Според К. Маркс, доколкото трудовият процес обхваща взаимодействието между човек и природа, той е присъщ на всяка обществена форма на развитие. Но ако се допусне, че историческите форми на този процес видоизменят неговите материални основи и обществени форми, то може да се твърди, че при достигане на известна степен на зрялост, дадената историческа форма се отхвърля и е заменена с нова, по-висша, която по-добре отговаря на развитието на производителните сили, производителната способност и съотношението на производствените фактори (Маркс, Енгелс, Ленин, 1988, с. 16-17).

Дефинирайки труда като прилага принципите на диалектическия материализъм, К. Маркс го представя като "... преди всичко процес между човека и природата, процес, в който човекът чрез своята собствена дейност опосредства, регулира и контролира обмяната на веществата между себе си и природата." (Маркс, Енгелс, Ленин, 1988, с. 15). Като акцентира отново върху ролята на човека, той извежда и неговата мотивация за труд, посочвайки, че човекът "поставя в движение присъщите на своя организъм природни сили, своите ръце и крака, глава и пръсти, за да си присвои природното вещество във форма, полезна за неговия собствен живот. Като въздейства по този начин върху външната природа и като я изменя, той същевременно изменя и своята собствена природа." (Маркс, Енгелс, Ленин, 1988, с. 15), Карл Маркс посочва и една от основните характеристики на човека, свързана с волевото изпълнение на дадена задача. Докато при животните определени дейности се извършват по инстинкт, то трудът на човека е резултат от предварително осмисляне, той е целесъобразна дейност. "В края на трудовия процес се получава резултат, който още в самото начало е съществувал в представата на работника, т.е. мислено. Човек не само изменя формите на природното; той същевременно осъществява в природното и своята съзнателна цел, която като закон определя начина и характера на неговото действие, и на която той трябва да подчинява своята воля." (Маркс, Енгелс, Ленин, 1988, с. 15-16).

К. Маркс и Фр. Енгелс дават също така определение и за трудов процес. Според тях това е "процесът, в който от страна на работника се упражнява определена целесъобразна дейност", той е "движение, което е както дейност на работоспособността на работника, на неговите умствени и физически сили, така и тяхно изразходване и изхабяване; движение, чрез което той придава нов облик на материала на труда и което по такъв начин се материализира в материала на труда, независимо от това, дали изменението на формата е химично или механично, дали се извършва чрез контрол над самите физиологични процеси, или се състои само в пространствено преместване на предмета..." (Маркс, Енгелс, Ленин, 1988, с. 28). Разбирането на К. Маркс за труд и трудов процес е подлагано многократно на анализ, на възприемане и потвърждаване или на категорично отхвърляне, като специфично схващане изразяват например Л. Дулевски, О. Дебс, Джон Макдермот и др. (Дулевски, 2012; Debs, 1889; McDermott)

Прави впечатление, че съвременното разбиране за труда не се различава значително от това на К. Маркс, дори би могъл да бъде направен изводът, че приликите в теоретичен план са изключително много. В настоящето трудът се възприема преди всичко като изразходването на човешка, физическа и нервно-психична енергия в процеса на производството на материални и духовни блага, т.е. за създаването на стоки и услуги за пазара. Наред с това и с оглед на резултатите от трудовите дейности може да се приеме още, че трудът представлява целесъобразна дейност на хората, насочена към задоволяване на техните материални и духовни потребности, чрез използването на съответните оръдия и предмети на труда, при определено равнище на развитие на икономиката и технологията, и на организацията и управлението на човешките ресурси. В такъв контекст изпъкват поставянето на определена цел и неразривната връзка на труда с оръдията и предметите на труда, както и че трудът е основно условие, определящо живота на човека, оттук също и съществуването и развитието на обществото. В процеса на приложението на труда се установява още, че той представлява и средство за развитие на физическите и духовните способности на отделния индивид. (Шопов и др., 2004, с. 513)

В резултат от съпоставката на дефиницията за труда на К. Маркс и тази, която е общоприета в съвременността, може да бъде направен изводът, че основните му елементи в общочовешки план съвпадат, т.е. определението на К. Маркс за труда, въпреки или точно поради голямата си изчерпателност и задълбоченост, не е загубило актуалност и до днес. В него могат да бъдат открити всички основни компоненти на труда, които се свеждат предимно до това, че:

- Трудът е резултат от употреба на работоспособността на човека;

- Трудът е целесъобразна човешка дейност – в процеса на прилагането му се цели постигането на определен резултат;
- Трудът представлява разход на умствени и физически сили на човека в различно съотношение, като с развитието на икономиката и човечеството се наблюдава тенденция за увеличаване на относителния дял и ролята на умствената за сметка на ограничаване на физическата енергия;
- Трудът води до конкретен резултат, зададен в първоначалните цели като количество и качество на създадената продукция (Нончев, 2012, с. 21-22).

Специфики в концепцията на Карл Маркс за труда

Въпросите за труда и работната сила заемат едно от централните места в изследванията и трудовете на Карл Маркс и се характеризират с някои специфични особености. Той им отдава водещо значение не само от гледна точка на икономиката, но и на ролята им за самия човек. Според него "трудът, като създател на потребителни стойности, като полезен труд, е независимо от всички обществени форми условие за съществуването на човека, вечна природна необходимост: без него не би бил възможен обменът на веществата между човека и природата, а следователно и човешкият живот" (Маркс, 1979, с. 53).

В процеса на развитието на своите идеи, на задълбочаването и същевременно на разширяването на познанието за труда и трудовия процес, К. Маркс обособява три "прости момента" на трудовия процес:

- Целесъобразната дейност или самият труд;
- Предметът на труда;
- Средството на труда (Маркс, 1979, с. 190).

Той отдава особено значение на използваните от човека в трудовата му дейност оръдия на труда като смята, че със своите характеристики те могат да се приемат за един от важните критерии, по които се разграничават историческите епохи. Също така, в духа на историческия материализъм К. Маркс изтъква решаващата им роля за производителните сили, а оттам и за производствените отношения. Средствата на труда при К. Маркс са, от една страна, предпоставка, а от друга – резултат от развитието на производствените отношения. Той ги дефинира като всички материални условия, които са необходими, за да се извършва трудов процес, като отделя особена роля на "механическите средства на труд", които характеризира образно като "костна и мускулна система на производството" (Маркс, 1979, с. 192). За него "трудовият процес на дейността на човека извършва с помощта на

средствата на труда едно предварително набелязано изменение на предмета на труда" (Маркс, 1979, с. 192).

Тук отново се налага изводът за непреходността на теоретичните възгледи на К. Маркс, тъй като и до днес средствата на труда се дефинират като съвкупност от материално-технически средства и условия, чрез които се въздейства върху предметите на труда (Шопов и др., 2004, с. 487). Разбира се, трябва да се отбележи, че ако К. Маркс е имал предвид земя, машини, бъчви, кошници, гърнета, то в съвременното средство на труда включват и несъществуващите тогава и поради това непознати за него автомати, агрегати, инсталации, транспортни средства и т.н. Но, отчитайки двата века отдалеченост във времето и развитието, усъвършенстването, което са претърпели междуременно средствата на труда, тези разлики в тяхната същност са неизбежни и въпреки тях ролята им в производството се е запазила, макар и да е претърпяла съществена модификация.

Специфично за схващанията на Карл Маркс е, че при изследването на стоковите отношения той приема и привежда доказателства за това, че трудът на стокотворителите има двояк характер. От една страна, той представя труда като полезна, целесъобразна форма с определен конкретен резултат – създаването на някаква полезна вещ. Това е конкретният труд. Той зависи от средствата, които се използват в извършваните трудови операции, и от целите, които се поставят. Като конкретен труд, трудът на различните производители се различава един от друг. Конкретният труд създава потребителната стойност на стоката. От друга страна, трудът се разглежда и като разход на човешка енергия – умствена и физическа, независимо от конкретната форма на този разход и конкретния полезен ефект. Това е абстрактният труд. К. Маркс показва и привежда редица аргументи в подкрепа на това, че абстрактният труд е определена историческа форма на човешкия труд, характерен за условията на стокото стопанство. Той се различава само в количествено отношение. Този труд създава именно стойността на стоката. В тази връзка К. Маркс издига и защитава убедително и умело тезата, че "Всеки труд е, от една страна, изразходване на човешка работна сила във физиологичен смисъл и в това си качество на еднакъв човешки или абстрактно човешки труд той образува стоката стойност. Но, от друга страна, всеки труд е изразходване на човешка работна сила в особена целесъобразна форма и в това си качество на конкретен, полезен труд той създава потребителни стойности." (Маркс, 1979, с. 57).

Разбирането за двоякия характер на труда позволява да се открият по-ясно и понятията за две разновидности на цената на продукта на труда (стоката). Като показател за величината на абстрактния труд се образува счетоводната цена, себестойността, а тя е цената като сума от извършените разходи за създаването на стоката. От друга страна, като показател за величината

на конкретния труд, на полезността на произведената от човека стока, се формира нейната продажна, пазарна цена. За пазарната цена той пише, че "стойността на стоката представлява просто човешки труд, изразходване на човешки труд изобщо" (Маркс, 1979, с. 55). За него работната сила е стока и, подобно на другите стоки, се продава по пазарна цена (чийто паричен еквивалент е работната заплата). Разработвайки своята теория за принадлежната стойност той изхожда от предположението, че в процеса на производството работникът създава стойност, която е по-голяма от стойността на неговата работна сила. Според К. Маркс именно този излишък, тази принадлежна стойност, се присвоява безвъзмездно от капиталиста собственик и е същинският източник на капиталистическото богатство.

На основата на тези възгледи на К. Маркс в следващите години се разработват и до днес се прилагат различни подходи за разкриване на същността, ролята и значението на труда. Сред тях най-широко приложение намират семантичният, физиологичният, дейностният, социологическият и икономическият подход [1]. Научното творчество на К. Маркс и последователите му се изследва в трудовете на редица икономисти от по-старо и ново време, сред които сериозни критики и дискусии по неговите възгледи са иницирали например О. Фон Бьом-Баверк, Е. Бернщайн, Конрад Шмид, В. Парето, П. Струве, Вернер Зомбарт, В. Леонтиев, Г. Мюрдал, Реймон Арон, Джоан Колинс, К. Попър и мн. др.

Паралел между концепциите на Карл Маркс за труда и съвременното развитие на труда

Съвременната действителност се отличава с няколко основни характеристики, които я различават коренно от времето, в което Карл Маркс е разработил своите теоретични концепции. Именно те правят невъзможно неговите, макар и впечатляващо задълбочени и прозорливи концепции, да отговарят точно на сегашните икономически обстоятелства. На първо място това е изключително ускорената динамика на развитие на науката, икономиката и обществото. В условията на подобен висок динамизъм бъдещето е трудно предвидимо и податливо на прогнозиране в глобален, регионален и национален мащаб и, от друга страна, създава условия за отхвърляне на редица от досегашните модели и за създаването на изцяло нови теоретични възгледи и конструкции.

В том 1 на "Капиталът" Карл Маркс разглежда трудовия процес и от гледна точка на въвеждането на машините, изяснява тяхната роля в този процес, както и въздействието им върху работната сила. Без да се поставя по-специален акцент върху разсъжденията му относно развитието на машините, тяхната работа и роля в процеса на образуване на стойността, все

пак е необходимо да се обърне внимание на въздействието, което те оказват върху работната сила. Според К. Маркс това въздействие се свежда до:

- Използване на детски и женски труд;
- Удължаване на работния ден;
- Интензификация на труда.

Част от тези последствия от въвеждането на машините вече не са актуални към днешна дата поради еволюцията на обществото. К. Маркс е възприемал използването на женски и детски труд като една от основните и крайни форми на експлоатация на труда, във връзка с което заявява, че "по-рано работникът е продавал своята собствена работна сила. ... Сега той продава своята жена и своите деца. Той става търговец на роби." (Маркс, 1979, с. 411). Но в същото време фактът, че въпросите, свързани с експлоатацията на детския труд, както и с ограничаването на работните часове са били предмет на последващо разглеждане и са получили своята регламентация, е още едно доказателство за умението на К. Маркс да предвиди една от бъдещите посоки на развитие на труда.

Разглеждайки последиците от масовото въвеждане на машините в производството, той отново с изключителен усет успява да изведе една от основните характеристики на работната сила, която упражнява своята дейност в епохата на поточните машини в производството. Терминът, който К. Маркс използва е "специализация на пасивността" на работника, който е зает с монотонна, непрестанно повтаряща се задача по време на целия си работен ден. Според К. Маркс този вид труд "...е съвсем прост труд, характерен със своята безформеност, безсъдържателност и подчиненост на машината, убийствен труд, който...както и при разделението на труда в манифактурата, изисква пълно подчинение от страна на индивида." (Маркс, Енгелс, Ленин, 1988, с. 15). Според него това намалява самоудовлетвореността на работника от труда, тъй като създава у него чувство за безразличие, обусловено от безсъдържателността на труда му. Интерес буди неговото виждане, че "безразличието спрямо определен вид труд отговаря на една форма на обществото, при която индивидите лесно преминават от един вид труд към друг, а даден вид труд е за тях случаен и затова безразличен." (Маркс, 1979, с. 103). Макар и съставено в зората на фабричната епоха, това разсъждение е важно близо век след това и дори би могло да бъде отнесено отчасти и към съвременността, когато става въпрос за особеностите и приложението на нискоквалифициран труд. В повечето случаи нискоквалифицираната работна сила не е тясно обвързана с конкретно работно място или предприятие, при нея рядко мотивът за смяна на работата е свързан с желание за развитие, самоусъвършенстване, кариера. Обикновено причините за смяна на мястото и вида на работата при този вид работна сила са свързани със социалните условия на живот и със заплащането, т.е. към самия труд съществува по-

скоро безразличие и той е вследствие на случаен избор, а не на поставяне на цел за достигане на определено ниво на образование и оттам – на кариерно развитие и професионално израстване.

Популярната през този исторически период компенсационна теория за изместваните от машините работници също е била обект на разглеждане от Карл Маркс. Според нея всяка машина, която със своето въвеждане в производството измества работници, всъщност освобождава капитал, който способства за наемане на същите тези работници на други позиции. К. Маркс оборва тази теория като смята, че в нея съществува сериозна неточност, която я прави невалидна. Според неговите разсъждения машините, които заменят работниците, се придобиват в резултат от освободения от съкратените работници капитал, следователно се наблюдава превръщане на променливия капитал в постоянен. И, дори и да остане невложена определена част от този освободен капитал, то нейният размер е значително по-малък от първоначалния и намалява допълнително поради факта, че също от своя страна трябва да бъде разделен на постоянен и променлив капитал. Но, въпреки тази уговорка и на фона на отхвърлянето от негова страна на компенсационната теория, К. Маркс все пак достига до заключението, че "макар че машините неизбежно изтикват работници от ония отрасли на труда, където са въведени, те все пак могат да предизвикат увеличение на заетите работници в други отрасли на труда." (Маркс, 1979, с. 456-457).

Тази компенсационна теория е противостояла на теорията за освобождаването на работници, според която машините ще изместят работниците, които губейки своите работни места ще останат трайно безработни поради факта, че са тесни специалисти, чийто труд вече няма да е нужен. С известни уговорки би могло да се твърди, че и в съвременността, когато сме изправени пред все по-масовото въвеждане на роботизирания труд и изкуствения интелект [2] в производството и дигитализацията на икономиката и обществото като цяло, тази дискусия отново е актуална и опасенията на обществото и анализаторите отново са същите. В най-общ план, напоследък, се разглеждат и защитават два крайни варианта на схващания, според които:

1. Въвеждането на роботизирания труд и изкуствения интелект ще доведе до загуба на работни места и лавинообразно нарастване на безработицата в национален и в световен мащаб;
2. Въвеждането на роботизирания труд и изкуствения интелект няма да засегне сериозно пазара на труда, дори и да има загуба на работни места, то тя няма да се отрази чувствително на безработицата в световен мащаб.

Съществува и друг един междинен, по-реалистичен вариант за развитие на труда след въвеждането на роботизирания труд и изкуствения интелект, според който в резултат от това трудът просто ще се видоизмени, ще е нуж-

на една своеобразна пренастройка на квалификацията на работниците и в крайна сметка загубата на работни места ще бъде до голяма степен неутрализирана от създадените в резултат на новите технологии нови работни места, при това не само във вече съществуващите отрасли, но и в новосъздадени такива. Това виждане отново ясно кореспондира с по-горе посоченото разсъждение на К. Маркс за развитието на труда след въвеждането на "машините". Вероятно този паралел е възможен поради факта, че редица анализатори (Brynjolfsson, McAfee, 2016) обозначават настоящето като своеобразна "втора машина епоха" и това способства разсъжденията на К. Маркс за труда да звучат актуално и в съвременността.

Заклучение

В изданието през далечната 1867 г. основен труд на К. Маркс "Капиталът", наред с въпросите за процеса на производството на капитала, образуването на абсолютна и относителна принадена стойност и процеса на натрупване на капитала, се разработват и редица специфични схващания за труда, анализира се ролята на човека за неговото развитие, изследват се последиците от въвеждането на машините в производството. Предвид на настъпилите междуременно съществени изменения в условията на развитие на производството, както и в мястото и ролята на човека в него, очевидно част от концепциите на К. Маркс за труда са загубили своята актуалност. Но наред с това обаче трябва да се признае, че някои от тях продължават да звучат като създадени в наши дни. Част от тях са изчерпателните дефиниции, които той представя за "труд" и "трудоу процес", които, въпреки големите промени, които са настъпили в съдържанието и проявленията на труда, в самия човек, все още се доближават значително до определенията, които се използват сега за тях. Впечатляващи са и разсъжденията на К. Маркс относно бъдещето на труда след въвеждането на машините. Той не е успял да оцени докрай ролята на техническия прогрес, иновациите и предприемачеството, и макар да е поставял единствено труда в основата на създаването на стойността, К. Маркс век и половина по-рано е формулирал основните опасения относно бъдещето на труда, като е формулирал и своята прогноза за неговото развитие, основаваща се на цялостния му анализ и познаване на историята.

Трудовете на Карл Маркс продължават да се четат, изучават и анализират, те са основа за нестихващи дебати между неговите последователи и опоненти. Това дава още едно основание да се твърди, че част от неговите икономически възгледи и анализи не е загубила своята актуалност и има какво да даде и на съвременността, а още колко векове ще минат преди това да се случи остава поредният, свързан с К. Маркс, дискуссионен въпрос.

Бележки:

[1] Относно тези подходи вж. напр.: Икономическата реализация на фактора "труд" в съвременното българско селско стопанство, Проект, реализиран от КНСБ по Оперативна програма "Развитие на човешките ресурси" 2007-2013, 2014 г., с. 6-7, <http://www.fnsz.org/new/pdf/2014/analiz-zaplashtane-trud-v-zemedeliето.pdf>

[2] Изкуственият интелект (ИИ) е общо понятие, обхващащо голям брой (под)области като: когнитивна информатика (алгоритми, които разсъждават и разбират на по-високо (т.е. по-сходно с човека) равнище), машинно обучение (алгоритми, които се научават сами да изпълняват задачи), разширен интелект (сътрудничество между човек и машина), роботика с ИИ (ИИ внедрен в работи). Основната цел на изследователската и развойната дейност в областта на ИИ обаче е автоматизирането на интелектуалната дейност, напр. разсъждаване, събиране на информация, планиране, учене, комуникиране, манипулиране, сигнализиране и дори създаване, мечтаене и възприемане. (Вж.: Становище на ЕИСК — Изкуствен интелект — въздействието на изкуствения интелект върху (цифровия) единен пазар, производството, потреблението, заетостта и обществото, Официален вестник на Европейския съюз, 2017/С 288/01, https://eur-lex.europa.eu/legal-content/BG/TXT/?uri=uriserv:OJ.C_.2017.288.01.0001.01.BUL&toc=OJ:C:2017:288:TOC

Референции:

Дулевски Л. (2012), Пазар на труда, издат. Сиела, София.

(Dulevski, L., 2012, Pazar na truda, Izd. Siela, Sofia)

Маркс К., (1979), Капиталът, том I, Партиздат, София

(Marks, K. 1979, Kapitalat, tom I, Partizdat, Sofia)

Маркс К., Енгелс, Фр., том II, Партиздат, София

(Marks, K. Engels Fr. 1979, tom II, Partizdat, Sofia)

Маркс К., Енгелс, Фр. Ленин, Вл. (1988), За труда, Партиздат, София

(Marks, K. Engels Fr., Lenin, Vl., (1988), Za truda, Partizdat, Sofia)

Маркс К., Енгелс, Фр. (1977), Избрани произведения, Т. 2, Партиздат, София, с. 20.

(Marks, K. Engels Fr., Izbrani proizvedenia, t. 2, Partizdat, Sofia, s. 20)

Нончев И. (2012), Трудът към устойчиво развитие на обществото, Военно издателство, София

Становище на ЕИСК — Изкуствен интелект — въздействието на изкуствения интелект върху (цифровия) единен пазар, производството, потреблението, заетостта и обществото, Официален вестник на Европейския съюз,

2017/C 288/01, Достъпен на https://eur-lex.europa.eu/legal-content/BG/TXT/?uri=uriserv:OJ.C_.2017.288.01.0001.01.BUL&toc=OJ:C:2017:288:TOC

(Nonchev, I., *Trudat kam ustiychivo razvitie na obstestvoto*, Voenno izdatelstvo, Sofia)

Stanovishte na EISK — Izkustven intelekt — vazdeystviето na izkustvenia intelekt varhu (tsifrovia) edinen Pazar, proizvodstvoto, poreblienieto, zacetostta i obstestvoto, ofitsialen vestnik na Evropeyskia sayuz, Available at: 2017/C 288/01 https://eur-lex.europa.eu/legal-content/BG/TXT/?uri=uriserv:OJ.C_.2017.288.01.0001.01.BUL&toc=OJ:C:2017:288:TOC

Шопов Д., Близнаков, Й., Атанасова, М., Евгениев, Г., Каменов, Д. (2004), *Терминологичен речник по управление на човешките ресурси*, УИ "Стопанство", София, 2004

(Shopov, D., Bliznakov, J., Atanasov, M., Evgeniev G., Kamenov, D. 2004, *Terminologichen rechnik po upravlenie na choveshkite resursi*, UI "Stopanstvo", Sofia)

Brynjolfsson E., A. McAfee, *The second machine age: Work, progress and prosperity in a time of brilliant technologies*, W.W. Norton & Company, NY, London, 2016

Debs Eugene V., *Labor as a "Commodity"*, *Locomotive Firemen's Magazine*, vol. 13, no. 3, March 1889, pp. 196-19, <https://www.marxists.org/archive/debs/works/1889/890300-debs-laborasacommodity.pdf> ;

McDermott J., *The Commodity Form of Labor-Power*, The University of Michigan Press, <https://www.press.umich.edu/pdf/0472113577-ch5.pdf>

КОНЦЕПЦИИТЕ НА КАРЛ МАРКС ЗА ТРУДА – НЕПРЕХОДНОСТ И АКТУАЛНОСТ

Резюме

Карл Маркс – един от големите умове на своето време и един от най-спорните критици на капитализма, оставя след себе си внушително по размер и значение научно наследство. 200 години след неговото рождение трудовете му продължават да се четат с интерес и да бъдат обект на най-разнообразни дискусии, което дава основание да се твърди, че не са загубили своята актуалност и все още поражда теми за научен размисъл.

Статията си поставя за цел да разгледа някои концепции на К. Маркс за труда и да даде доводи за липсата или наличието на актуалност. На основата на тяхното интерпретиране и критичен анализ е доказано известно сходство в изведените от К. Маркс и използваните в съвременността понятия за "труд" и "трудов процес". Систематизирани са някои специфики на теориите на К. Маркс за труда, както и неговите виждания относно компенсационната теория след въвеждането на машините, като е извършен паралел със съвременността и опасността от загуба на работни места вследствие на постепенното навлизане на роботизирания труд и изкуствения интелект.

Направените изводи и обобщения показват, че въпреки отдалечеността във времето и неизбежната загуба на част от актуалността, някои части от концепциите на К. Маркс за труда са доказали своята непреходност и не са загубили своето значение и до днес.

Ключови думи: трудов процес, концепции за труда, сравнителен анализ.

JEL: J00, J01, O1

CARL MARKS CONCEPTS OF LABOR – НЕПРЕХОДНОСТ И АКТУАЛНОСТ

Elka Syarova*

Abstract

One of the greatest minds of his time – Karl Marx, who is also one of the most controversial critics of the capitalism bequeaths an impressive scientific heritage. Two hundred years after his birth his works are still being an object of interest and various discussions, which is another inference that the topics he has aroused still nourish scientific reflections.

The objective of this article is to examine some of K. Marx's concepts about the labor and to discuss whether they are relevant in our present times. Based on their interpretation and critical analysis the article provides proofs of existence of some similarities between Marx's concepts of Labor and Labor process and the modern perspective on these topics. They are also systemized some of the specific points in Marx's Labor theory, as well as his standpoint about the compensation theory after the introduction of the machines. It has been drawn a comparison between his ideas and contemporary ones regarding the threat some jobs to become obsolete as a result of the introduction of robotized production and artificial intelligence.

The summery and the inferences show that, despite of the time distance, some elements of Marx's theories are not transitional and are still relevant even nowadays.

Key words: labor process, concepts of labor, comparative analysis.

JEL: J00, J01, O1

* Elka Syarova, Assistant Prof., Department of Political Economy, University of National and World Economy, email: e_pirimova@yahoo.com